

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΑΡΕΘΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΤΟΜΟΣ V
ΠΑΤΡΑ 2016

ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑΣ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ MICHEL FOUCAULT

Ασημάκη Άννα, Νικολακάκος Νίκος, Βεργίδης Δημήτρης
Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Η εργασία αυτή εστιάζει στην προσέγγιση και ανάλυση των εννοιών της εξουσίας και της πειθαρχίας, και στην ανίχνευση της σχέσης και διαπλοκής τους στο πλαίσιο του θεωρητικού σχήματος του M. Foucault. Με στόχο την επιστημολογική διασαφήνιση των δύο εννοιών θεωρήσαμε απαραίτητο να επισημάνουμε τις κύριες ορίζουσές τους καθώς και την εξελικτική τους πορεία στο έργο του. Ακόμη, έχοντας υπόψη μας το πλήθος των συζητήσεων που προκάλεσαν οι εν λόγω έννοιες, στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών, λόγω των πολλαπλών και διαφορετικών ερμηνειών τους, αλλά και της κριτικής που δέχτηκαν, επιχειρήσαμε να αναφερθούμε σε μερικές ενδιαφέρουσες κριτικές προσεγγίσεις και επισημάνσεις. Τέλος, στις συμπερασματικές παρατηρήσεις της εργασίας, μέσα από την προσέγγιση της νέας οπτικής του M. Foucault, ως προς τον θεωρητικό προσδιορισμό και την ανάλυση των εννοιών της εξουσίας και της πειθαρχίας, καταδεικνύεται η δύναμη, η πρωτοτυπία, η ευρύτητα και η γονιμότητα της θεωρητικής σκέψης και του έργου του.

1. Εισαγωγή

Η ευρύτητα του έργου του M. Foucault και η ποικιλία των θεμάτων τα οποία προσέγγισε και ανέλυσε, όπως η τρέλα, η ιατρική γνώση, η τιμωρία, η σεξουαλικότητα, οι συνθήκες ανάδυσσης των ανθρωπιστικών επιστημών, άπτονται των επιστημονικών πεδίων της ιστορίας, της κοινωνιολογίας και της φιλοσοφίας. Ωστόσο, ο πλούτος των ενδιαφερόντων του μπορεί να δημιουργήσει την εντύπωση της ασυνέχειας στο έργο του. Εντούτοις, η συνέχειά του είναι έκδηλη, τόσο στις ιστορικές προσεγγίσεις και αναλύσεις των τρόπων με τους οποίους οι άνθρωποι κατέστησαν «αντικείμενα και υποκείμενα γνώ-

σης» στον δυτικό κόσμο, όσο και στην αμοιβαία σχέση και ένωση των μορφών της εξουσίας και της γνώσης (Smart, 2003α, σελ. 135, 136). Ανήκε και εντασσόταν, όμως, ο Μ. Foucault σε κάποιο ρεύμα σκέψης; Ήταν, για παράδειγμα, στρουκτουραλιστής, ιστορικιστής, σχετικιστής ή μηδενιστής; Είναι αλήθεια ότι ο ίδιος προσπάθησε να παραμείνει ανένταχτος δηλώνοντας ότι ήταν ένας «σκεπτικιστής», ο οποίος αμφισβητούσε τους δογματισμούς, αλλά και ένας στοχαστής που προσέγγιζε και ανέλυε τις «μοναδικότητες» (Rachman, 1987, σελ. 8). Επίσης, προσέθετε ότι δεν ήταν ποτέ μαρξιστής, δομιστής ή φρουδιστής, καθώς και ότι διασκέδαζε με την ποικιλία των τρόπων μέσω των οποίων τον έκριναν και τον κατέτασσαν (Foucault, 2012· Φουκό, 1987).

Ωστόσο, πολλοί κριτικοί του έργου του τον χαρακτηρίζουν ως μεταμοντέρνο και μεταδομιστή φιλόσοφο. Για τον λόγο αυτό θεωρούμε απαραίτητη μια περιορισμένη αναφορά στους όρους μεταμοντερνισμός και μεταδομισμός, προκειμένου να γίνουν αντιληπτοί οι δύο προαναφερθέντες χαρακτηρισμοί του έργου του Foucault. Ως μεταμοντερνισμός, παρόλη την ασάφεια του όρου, αλλά και τη συνήθη ταύτισή του με τη μετανεωτερικότητα στη διεθνή βιβλιογραφία, έχει χαρακτηριστεί η διάδοχη κατάσταση της νεωτερικότητας, την οποία χαρακτήριζε η επιστημονική ορθολογικότητα (Danaher, Shirato & Webb, 2000). Με λίγα λόγια, το ρεύμα του μεταμοντερνισμού «αρνείται την ύπαρξη της οικουμενικής ορθολογικότητας, δηλαδή του προτάγματος του Διαφωτισμού, απορρίπτοντας την ιδέα ότι η αλήθεια είναι μία και αδιαφιλονίκητη» (Craib, 1998, σελ. 357). Χαρακτηριστικό της επιστημονικής γνώσης κατά τη νεωτερικότητα είναι η κατάκτηση της μίας και μοναδικής αλήθειας, σε αντίθεση με τη μεταμοντέρνα - μετανεωτερική κατάσταση, κατά την οποία η γνώση μετασχηματίζεται συνεχώς, με συνέπεια την ανυπαρξία μιας και μοναδικής αλήθειας (Ασημάκη, Κουστουράκης & Καμαριανός, 2011). Ωστόσο, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο μεταμοντερνισμός επηρεάζει όχι μόνο το πρόβλημα της γνώσης, τις επιστήμες και ζητήματα πολιτικής, αλλά κυρίως εκφράζεται και αντανακλάται σε τεχνολογίες και κινήματα και σε πλουραλιστικά σχήματα τέχνης, στα πεδία της λογοτεχνίας, της ζωγραφικής, των πλαστικών τεχνών ή της αρχιτεκτονικής (Ασημάκη, Κουστουράκης & Καμαριανός, 2011· Giddens, 2001· Mirchandani, 2005). Ο Ian Craib (1998) σημειώνει ότι είναι πολλές οι οφειλές του μεταμοντερνισμού - της μετανεωτερικότητας στη φιλο-

σοφία του Φρίντριχ Νίτσε, της οποίας ο προδρομικός μηδενισμός, αναρχισμός και υπαρξισμός θεωρούνται ότι προλειαίνουν το έδαφος για τις πνευματικές εξελίξεις που σημειώνονται έναν σχεδόν αιώνα μετά. Έτσι, ο Foucault (2012) εκφράζοντας, ίσως, το κυριότερο γνώρισμα της μετανεωτερικής σκέψης που αφορά στη δυσπιστία απέναντι σε κάθε ολοκληρωτικό και οικουμενικό λόγο, και υπονοώντας πως τίποτα ανθρώπινο δεν είναι ορθολογικό και καθολικό, επισημαίνει ότι «στην πραγματικότητα, αν εξετάσουμε προσεκτικότερα τα πράγματα διαπιστώνουμε ότι ζούμε σε ένα πληθυντικό κόσμο, όπου τα φαινόμενα παρουσιάζουν μετατοπίσεις και παράγουν αρκετά απρόβλεπτες συναντήσεις» (σελ. 164).

Ακόμη, είναι γεγονός ότι ο Foucault επηρεάστηκε αρκετά από τον δομισμό (Πετμεζίδου, 1996). Αυτό συνδέεται και με το γεγονός ότι σπούδασε κοντά στους Hyppolite και Althusser (Mirchandani, 2005). Παρ' όλα αυτά μετά τη δημοσίευση του μνημειώδους έργου του *Η Αρχαιολογία της γνώσης* ο Foucault αρνείται συστηματικά ότι ήταν δομιστής (Smart, 2003α). Έτσι φαίνεται να εγκαταλείπει την έννοια της δομής και την «αντικαθιστά με τις έννοιες της εξουσίας και του λόγου» (Πετμεζίδου, 1996, σελ. 23). Εναλλακτικά, ωστόσο, την αντικαθιστά και με την έννοια του μηχανισμού, η οποία του επιτρέπει να αποφεύγει την εν λόγω έννοια, καθώς και κάθε σύγχυση που προέκυπτε από αυτή (Βεν, 2011). Επίσης, η προσέγγιση για την εξουσία στις μελέτες του, και συγκεκριμένα η «πλεγματική» σύσταση που της αποδίδει, καθώς και η απουσία ενός «μονοπωλίου» άσκησής της καταδεικνύουν μια μεταδομική αντίληψη (Φουκό, 1991, σελ. 107). Θεωρούμε σημαντική, ακόμη, την επισήμανση ότι ο Foucault, αν και αποδομεί συνεχώς ιεραρχικές διακρίσεις και διαζεύγματα, όπως λόγος/τρέλα ή κανονικός/μη κανονικός, βασικό μέλημα στο έργο του είναι να καταδείξει ότι οι κοινωνικοί θεσμοί προσδίδουν πρακτική δύναμη σε τέτοιου τύπου «ασυνάρτητες» διακρίσεις και ότι τέτοιες διακρίσεις, σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους, ανασυγκροτούνται με τρόπο ριζικό (White, 1988). Ένας όρος που χρησιμοποιεί ο ίδιος, στο τεχνικό του λεξιλόγιο, προκειμένου να καταδείξει τη σχέση αυτών των ασυνάρτητων διακρίσεων με τους κοινωνικούς θεσμούς, είναι ο Λόγος. Πρόκειται για ένα «πολιτικό αγαθό» ή για την περιγραφή ενός «ιστορικού μορφώματος», που το «ανώνυμο μουρμουρητό» του αναδύεται από ένα συγκεκριμένο χώρο, όπως, για παράδειγμα, ο Λόγος της εκπαίδευσης προέρχεται από το Υπουργείο Παιδείας

(Jones & Ball, 1994, σελ. 171). Σύμφωνα με τον Foucault, κάθε Λόγος συγκεντρώνει και διατάσσει γύρω του στοιχεία, όπως νόμους, θεσμούς, έθιμα, νόρμες, γνώσεις αλλά και λόγια. Ακόμη, σε κάθε εποχή, αλλά και στην πορεία του χρόνου, ο Λόγος ποικίλλει. Εκείνο, όμως, που τον χαρακτηρίζει και τον διέπει, είναι η αλήθεια. Η αναγωγή του δηλαδή σε όσα γίνονται στο συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο ως παραδεκτά και αληθή (Βεν, 2011). Ότι έρχεται σε αντίθεση με τον Λόγο —την κρατούσα αντίληψη— αποτελεί την ετερότητα, δηλαδή το ξένο, το παράξενο, το αλλόκοτο, το τρελό, που η γνωσιολογία προσπαθεί να θέσει «υπό τον Λόγο» (Jones & Ball, 1994, σελ. 175).

Αναφορικά με τον τρόπο έρευνάς του ο Foucault είναι φανερό μέσω των έργων του ότι «βασίζεται σε έναν πλούτο εμπειρικής έρευνας, με αυστηρές μεθόδους ιστορικής αρχειακής έρευνας και αναλυτικές μεθόδους σύγκρισης, επαλήθευσης και παραπομπής» (Ο'Farrell, 2006, σελ. 16). Ο Foucault εκκινεί πάντοτε από την Ιστορία «διενεργώντας δειγματοληψίες», όπως για παράδειγμα σε σχέση με την τιμωρία, το σεξ ή την τρέλα προκειμένου να προβεί στην χαρτογράφηση και αποσαφήνιση των Λόγων των δειγμάτων του (Βεν, 2011, σελ. 31). Στα έργα του μπορεί κανείς να εντοπίσει δύο μεθόδους, που ο ίδιος επινόησε για την επίτευξη των ερευνητικών του στόχων. Πρόκειται για την αρχαιολογία και τη γενεαλογία. Η μέθοδος της «αρχαιολογίας» ασχολείται με την περιγραφή των ιστορικών προϋποθέσεων ενός συγκεκριμένου συστήματος σκέψης», ενώ αυτή της γενεαλογίας «με τον εντοπισμό των ιστορικών διαδικασιών της καταγωγής και της εμφάνισης με τις οποίες ένα συγκεκριμένο σύστημα σκέψης ή μία διαδικασία σκέψης εμφανίζεται και ακολουθώς μετασχηματίζεται» (Olssen, 2006, σελ. 9). Η αντίληψή του για την ιστορία βοηθά στην κατανόηση της λειτουργίας αυτών των δύο μεθόδων. Ο Foucault θεωρεί απαραίτητη την προσφυγή στην ιστορία προκειμένου να καταδείξει ότι αυτό που υπάρχει δεν υπήρχε ανέκαθεν, δηλαδή ότι η προφάνεια των πραγμάτων σχηματίζεται πάντοτε στη συμβολή συναντήσεων και τυχαιοτήτων, στην πρόσκαιρη, αλλά και εύθραυστη ιστορία της ανθρωπότητας (Foucault, 2012). Επισημαίνουμε ότι ο Foucault με την αρχαιολογία δε διεξάγει μια συμβατική ιστορική έρευνα, αλλά προσπαθεί να προσδιορίσει τις συνθήκες εντός των οποίων καθίσταται πιθανό αντικείμενο γνώσης ένα υποκείμενο (Smart, 2003α, σελ. 145). Οι δύο αυτές μέθοδοι δε χρησιμοποιούνται παράλληλα στο έργο

του. Πριν από το 1970 εφαρμόζει στα έργα του ένα πρόγραμμα αρχαιολογίας των σχηματισμών του Λόγου. Από τις αρχές όμως του 1970 και έπειτα, αναπτύσσει ένα πρόγραμμα μιας γενεαλογίας των σχέσεων γνώσης/εξουσίας, διαμορφώνοντας μία πρότερη και μία ύστερη φουκωϊκή σκέψη (Φουκώ, 2011). Αυτή η μεθοδολογική μετάβαση επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τα γεγονότα του κινήματος του γαλλικού Μάη του 1968, τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα τη γέννηση στη σκέψη του, μιας σειράς ερωτημάτων, γύρω από τους κινδύνους ισοπέδωσης του σύγχρονου ανθρώπου. Υπό αυτή την οπτική φαίνεται να κατασκευάζει και να χρησιμοποιεί μία νέα μεθοδολογική προσέγγιση «περισσότερο κριτική απέναντι στην πολιτική εξουσία. Τη «γενεαλογία των σχέσεων εξουσίας-γνώσης» (Κουράκης, 1976, σελ. 418). Αντιπροσωπευτικό δείγμα της μεθόδου αυτής είναι το έργο του *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Πρόκειται για μία γενεαλογική ιστορική διατύπωση του σύγχρονου επιστημονικο-δικαστικού συμπλέγματος στο οποίο στηρίζεται η κολαστική εξουσία (Smart, 2003β).

Οι έννοιες της εξουσίας και της πειθαρχίας αποτελούν δύο θεμελιώδεις έννοιες, πάνω στις οποίες βασίζεται το θεωρητικό σχήμα του M. Foucault. Αυτό γίνεται εμφανές μέσα από τη μελέτη των έργων του, τόσο λόγω της συχνότητας της χρήσης των δύο εννοιών, η οποία είναι μεγάλη, όσο και από το γεγονός, ότι η συλλογιστική του πηγάζει και βασίζεται σε αυτές τις δύο έννοιες. Θα υποστηρίξουμε ότι οι έννοιες της εξουσίας και της πειθαρχίας, μαζί με τις έννοιες της γνώσης και του Λόγου, διατρέχουν, νοηματοδοτούν και ενοποιούν το θεωρητικό σχήμα του M. Foucault σε όλες του τις διαστάσεις. Αυτός είναι, ίσως, ο λόγος για τον οποίο οι έννοιες της εξουσίας και της πειθαρχίας αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης από πολλούς ερευνητές του έργου του (Deacon, 2002· Deleuze, 2005· Harris, 2011· Lilja & Vinthagen, 2014· Μασερέ, 2005· O'Neill, 1986· Ricken, 2006· Smart, 2003β· Tadros, 1998· Τρουλινού, 1991· Wickham, 1983). Επιπλέον, έχει εκφραστεί η άποψη ότι πολλοί ερευνητές χρησιμοποίησαν τις εννοιολογικές κατασκευές της εξουσίας και της πειθαρχίας με έναν «απλοϊκό» τρόπο, περιορίζοντας την ερμηνευτική τους ισχύ, αλλά και την ευρύτητα της παραγωγικής αντίληψης του M. Foucault σε σχέση με τις δύο αυτές έννοιες (Lacombe, 1996). Κατά συνέπεια, η προσέγγιση και η ανάλυσή τους θεωρούμε ότι είναι ενδιαφέρουσα και χρήσιμη σε ερευνητικό και ερμηνευτικό επίπεδο.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η προσέγγιση και ανάλυση των εννοιών της εξουσίας και της πειθαρχίας, στη θεωρία του Μ. Foucault, καθώς και η ανίχνευση της διαπλοκής και της σχέσης τους εντός του θεωρητικού του σχήματος. Η εργασία ξεκινά με την εισαγωγή, όπου σχολιάζονται οι «ορίζουσες» της φουκωϊκής σκέψης και σκιαγραφείται ο τρόπος έρευνας του Μ. Foucault. Ακολουθεί η προσέγγιση και ανάλυση των εννοιών της εξουσίας και της πειθαρχίας, μέσω της διαπλοκής και της σχέσης τους, καθώς και η κριτική που ασκήθηκε στις εν λόγω έννοιες. Η εργασία ολοκληρώνεται με ορισμένες παρατηρήσεις συμπερασματικού χαρακτήρα.

2. Η έννοια της εξουσίας στη θεωρία του Μ. Foucault

Ο Foucault πραγματευόμενος τον όρο εξουσία (power) υποστηρίζει πως ακόμα και σήμερα, ίσως, να μη γνωρίζουμε τι ακριβώς σημαίνει (Φουκώ, 2008). Ο ίδιος αναφέρεται πάντοτε στις σχέσεις εξουσίας και όχι την εξουσία αυτή καθαυτήν (Φουκώ, 2008). Ως σχέσεις εξουσίας ο Foucault αντιλαμβάνεται όλες τις ανθρώπινες σχέσεις, δηλαδή τις θεσμικές, οικονομικές, ερωτικές σχέσεις, εντός των οποίων πάντοτε είναι παρούσα η εξουσία (Φουκώ, 2008). Οι σχέσεις αυτές γίνονται αντιληπτές σε διάφορα επίπεδα και με διάφορες μορφές και αποτελούν τόσο τις προϋποθέσεις όσο και τα αποτελέσματα άλλων τύπων σχέσεων, όπως σχέσεων φύλου, σχέσεων γνώσης ή σχέσεων που προκύπτουν από οικονομικές διαδικασίες (Foucault, 2011· Φουκώ, 2008). Ακόμη, καταλαμβάνουν ένα πολύ μεγάλο μέρος των ανθρώπινων σχέσεων και αποτελούν ίσως ένα από τα πιο καλά κρυμμένα πράγματα εντός του κοινωνικού σώματος (Φουκώ, 1987). Επίσης, υπάρχουν πάντοτε μέσα από την άσκησή τους, εν ενεργεία. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να τις προσεγγίσουμε «ως δράση επί των δράσεων των άλλων» (Φουκώ, 1991, σελ. 91). Ωστόσο, η ανάλυσή τους συνιστά ένα πολύπλοκο πεδίο και η ύπαρξή τους δεν είναι αυτονόητη. Αντίθετα, απαιτεί την παρουσία δύο απαραίτητων προϋποθέσεων: της ελευθερίας και της αντίστασης. Πιο συγκεκριμένα, συμβαίνει πολλές φορές, οι σχέσεις εξουσίας να τέμνονται με καταστάσεις ή γεγονότα κυριαρχίας. Σύμφωνα με τον Foucault, η ειδοποίησή τους διαφορά έγκειται στον βαθμό ελευθερίας που πλαισιώνει τις σχέσεις εξουσίας και τις καταστάσεις κυριαρχίας. Δηλαδή, δε γίνεται να υπάρξουν σχέσεις εξουσίας εάν τα υποκείμενα της σχέσης δεν έχουν έστω μια μορφή

ελευθερίας η οποία τείνει να εμφανίζεται ως συνθήκη ύπαρξης της εξουσίας (Φουκώ, 2008· Φουκώ, 1991). Οι σχέσεις εξουσίας σύμφωνα με τον Foucault, χαρακτηρίζονται από ευμεταβλητότητα, αναστρεψιμότητα και αστάθεια (Φουκώ, 2008). Είναι πανταχού παρούσες στο κοινωνικό σώμα, αλλά δεν είναι παντοδύναμες. Αυτό σημαίνει ότι δεν υφίσταται ένα κέντρο από το οποίο παράγονται και το οποίο διέπεται από παντοδυναμία. Αυτός είναι, άλλωστε, και ο λόγος για τον οποίο οι σχέσεις εξουσίας χαρακτηρίζονται από διαρκείς αλλαγές (Foucault, 2013). Χαρακτηρίζονται, όμως, και από την ύπαρξη μιας αναγκαίας δυνατότητας αντίστασης, υπό την έννοια ότι χωρίς την ύπαρξή της, δε δύναται να υπάρξουν και αυτές με τη σειρά τους (Φουκώ, 2008). Με άλλα λόγια, «δεν υπάρχει εξουσία παρά εκεί όπου υπάρχει αντίσταση» (Foucault, 2013, σελ. 44). Βέβαια, δεν πρέπει να λησμονείται και το γεγονός, ότι όσο μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας απολαμβάνουν οι άνθρωποι, τόσο μεγαλύτερη είναι η διάθεσή τους να καθορίσουν τη συμπεριφορά άλλων ανθρώπων, δηλαδή να ασκήσουν εξουσία (Φουκώ, 2008). Ο Foucault νοηματοδοτεί την έννοια της ελευθερίας ως μία πρακτική η οποία δεν εξασφαλίζεται μέσω νόμων και θεσμών, αλλά απλώς ως κάτι που «πρέπει να ασκηθεί» (Φουκώ, 1987, σελ. 57).

Ωστόσο, η προϋπόθεση για την απόκτηση της ελευθερίας είναι πάντοτε η αντίσταση. Ένα ενδιαφέρον ζήτημα που πρέπει να παρατηρήσουμε σε σχέση με την αντίσταση, σύμφωνα με τον Foucault, είναι με ποια μορφή αυτή θα αναπτυχθεί, αλλά και πού (Φουκώ, 2008). Έτσι, οι σχέσεις εξουσίας αλλάζουν, μετατρέπονται με την εμφάνιση της αντίστασης, και αυτή η εξέλιξη φανερώνει και τη δυναμική της εξουσίας (Φουκώ, 2008). Υπό αυτή την οπτική η αντίσταση εμφανίζεται ως μια δημιουργική διαδικασία στην οποία μετέχει ο αντιστεκόμενος και αποτελείται από επιμέρους σημεία που βρίσκονται εντός του δικτύου των σχέσεων εξουσίας (Foucault, 2011). Συνεπώς, σύμφωνα με τον Foucault, δε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχει μια και μοναδική «πηγή» αντίστασης, αλλά υπάρχουν αντιστάσεις στον πληθυντικό, με ιδιαίτερα κάθε φορά χαρακτηριστικά (Foucault, 2011, σελ. 113). Οι αντιστάσεις αυτές δεν αποτελούν τον παθητικό αντίκτυπο των σχέσεων εξουσίας, μα το μόνιμο απέναντι άκρο αυτών των σχέσεων και διακρίνονται από ευκίνησια και ευμεταβλητότητα σχηματίζοντας πλέγματα που διαπερνούν την κοινωνική ζωή (Foucault, 2011).

Ακόμη, ο Foucault υποστηρίζει ότι, για να αντιληφθούμε την άσκηση της εξουσίας και τη λειτουργία της σε όλο της το φάσμα, δεν πρέπει να αρκεστούμε στις θεωρίες που την προσεγγίζουν συνδεδεμένη αποκλειστικά με τους μηχανισμούς του κράτους (Φουκώ, 2008). Θεωρεί ότι, όταν το ζήτημα της εξουσίας τίθεται μόνο με όρους νομοθεσίας, συντάγματος, κράτους ή κρατικού μηχανισμού, περιορίζεται σημαντικά το εύρος της προσέγγισής του και εξαντλείται η γονιμότητά της έννοιας της εξουσίας (Φουκώ, 2008· Φουκώ, 1991). Ακόμη, υποστηρίζει ότι η εξουσία είναι πολύ πιο περίπλοκη, πολύ πιο πυκνή και διάχυτη από ένα σύνολο νόμων ή απλώς από έναν κρατικό μηχανισμό (Φουκώ, 2008). Όμως, η μη ύπαρξη πίστης, εκ μέρους του στο μονοπώλιο της εξουσίας από το κράτος, στρέφει τη διερευνητική του οπτική στη μη αναζήτηση των θεμελίων της, αλλά κυρίως στη μελέτη του μέσου άσκησής της (Φουκώ, 2008). Επίσης, ο Foucault υποστηρίζει ότι η εξουσία ασκείται και χρησιμοποιείται μέσω ενός οργανωτικού σχήματος το οποίο παρομοιάζει με δίκτυο. Εντός του τα άτομα κυκλοφορούν και συγχρόνως υφίστανται, αλλά και ασκούν εξουσία, αποτελώντας και τα σημεία άρθρωσής της (Φουκώ, 1991). Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα είναι αποτελέσματα αλλά και φορείς της εξουσίας. Έτσι, φαίνεται ότι η προσήλωσή του Foucault στο άτομο αντικατοπτρίζει μια ευρύτερη μεθοδολογική του θέση, που αφορά στην «ανοδική ανάλυση της εξουσίας», σύμφωνα με την οποία αυτή θα πρέπει να ξεκινά από τους απειροελάχιστους μηχανισμούς της και να βαδίζει προς το κέντρο της (Φουκώ, 1991, σελ. 108). Η διάχυσή της, δηλαδή, πραγματοποιείται από κάτω προς τα πάνω, χωρίς, ωστόσο, αυτό να αποκλείει και το αντίστροφο (Φουκώ, 1991).

Η θέση του Foucault για τη σχέση κοινωνικών μεταβολών και εξουσίας αποτυπώνει με ξεκάθαρο τρόπο την αντίληψή του για την εν λόγω έννοια. Θεωρεί απαραίτητη την τροποποίηση των μηχανισμών εξουσίας, οι οποίοι λειτουργούν εκτός του πλαισίου των κρατικών μηχανισμών, αλλά, ωστόσο, πλησίον του και εντός του πλαισίου της καθημερινότητας, προκειμένου να υπάρξει κοινωνική μεταβολή (Φουκώ, 2008). Υπό αυτή την οπτική, αρνείται για μια ακόμη φορά την παραδοσιακή σύλληψη της εξουσίας, την οποία θεωρεί ανεπαρκή και εύθραυστη, αν εκληφθεί ως νομικός μηχανισμός απαγόρευσης, ο οποίος απλώς αποκλείει, απορρίπτει, καταστέλλει, λογοκρίνει, παρεμποδίζει, αρνείται και αποκρύπτει (Φουκώ, 2008).

Αρνητική, όμως, είναι η θεώρηση της εξουσίας, σύμφωνα με τον

Foucault, αφενός ως προς την νεωτερική σύλληψή της και αφετέρου ως προς τη σύλληψη της εξουσίας απλώς ως καταπίεσης. Η νεωτερική θεώρηση της εξουσίας συνδέεται με έναν ανώτατο άρχοντα που απαγορεύει, αλλά και με υποκείμενα τα οποία αποδέχονται την απαγόρευση (Φουκώ, 2008). Αυτό σημαίνει, σύμφωνα με την οπτική του Foucault, ότι και το δίκαιο αποτελεί ένα περίπλοκο εργαλείο στα χέρια της εξουσίας και όχι την αλήθεια της ή το άλλοθί της (Φουκώ, 2008). Εξάλλου, ο νόμος και τα φαινόμενα απαγόρευσης σε μια κοινωνία σχετίζονται και με μη νομικούς μηχανισμούς. Έτσι, και το ποινικό σύστημα δεν πρέπει να ερμηνεύεται αποκλειστικά μέσα σε ένα πλαίσιο ταξικής πάλης, αλλά ως ένας μηχανισμός που «επιτρέπει μια πολιτική και οικονομική διαχείριση μέσω της διαφοράς νομιμότητας και εκνομίας» (Φουκώ, 2008, σελ. 175).

Σε σχέση με την αντίληψη της εξουσίας ως καταπίεσης ο Foucault αναφέρει ότι η σύλληψή της υπό αυτήν την έννοια είναι «στενή» και «σκελετική» (Φουκώ, 1987, σελ. 21). Αυτή η αρνητική, σύμφωνα με την άποψή του, σύλληψη της εξουσίας τον οδηγεί να διατυπώσει την υπόθεση της καταστολής στον πρώτο τόμο του έργου του *Ιστορία της σεξουαλικότητας*. Δηλαδή, ότι οι άνθρωποι έχουν έντονη την αίσθηση της καταστολής ως παραγώγου της εξουσίας (Foucault, 2011). Κατά τον Foucault, η υπακοή των ανθρώπων στην εξουσία οφείλεται σε κάτι παραπάνω που χαρακτηρίζει την ύπαρξή της, από μια απλή καταπίεση (Φουκώ, 1987). Οφείλεται, δηλαδή, στο γεγονός ότι η εξουσία έχει τη δυνατότητα να παράγει μορφές γνώσης και Λόγο, και ακόμη να επιφέρει ηδονή (Φουκώ, 1987). Έτσι, εμμένει περισσότερο στα συστήματα εξουσίας και γνώσης, τα οποία διαφέρουν από την καταστολή και εμπεριέχουν θετικούς μηχανισμούς που εν δυνάμει παράγουν γνώση, Λόγους και ηδονές (Foucault, 2011). Συνεπώς, η εξουσία με βάση τη φουκωϊκή σκέψη, θεωρείται ως ένα «παραγωγικό πλέγμα που καλύπτει ολόκληρο το κοινωνικό σώμα και όχι ως αρνητική βαθμίδα που ρόλος της είναι η καταπίεση» (Φουκώ, 1987, σελ. 21).

Τον παραγωγικό ρόλο της εξουσίας περιγράφει με αναλυτικό τρόπο ο Foucault στο έργο του *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Κατά την άποψή του, μια νέα μορφή εξουσίας εμφανίζεται από τον 17ο αιώνα και έπειτα, περίοδο κατά την οποία οι υπάρχουσες μοναρχίες δημιούργησαν μεγάλους κρατικούς μηχανισμούς, όπως την αστυνομία και τον στρατό, αλλά και μια καινούργια

«οικονομία» της εξουσίας (Φουκό, 1987, σελ. 21-22). Οι μηχανισμοί αυτοί ενεργούσαν με τρόπους που επέτρεπαν στην εξουσία να λειτουργεί εντός του συνόλου του κοινωνικού σώματος, με έναν τρόπο ταυτόχρονα συνεχή, αδιάλειπτο, προσαρμοσμένο, αλλά κυρίως «εξατομικευμένο» (Φουκό, 1987, σελ. 22).

Ακόμη, οι τεχνικές εξουσίας που χρησιμοποιήθηκαν εντός του νέου αυτού πλαισίου χαρακτηρίζονταν από πολύ μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και ήταν πολύ λιγότερο δαπανηρές, όχι μόνο υπό την οικονομική οπτική, αλλά και ως προς τις κοινωνικές αντιδράσεις, σε σύγκριση με τις παρελθούσες τεχνικές στις οποίες δέσποζε η επίδειξη ισχύος του άρχοντα (Φουκό, 1987). Πρόκειται για έναν μετασχηματισμό των μηχανισμών εξουσίας, όπου εγκαταλείπεται η παρελθούσα αντίληψη, η οποία προσέδιδε στον άρχοντα το απόλυτο δικαίωμα της αρπαγής των σωμάτων των ανθρώπων, του χρόνου τους ή και της ζωής τους. Έτσι, συντελέστηκε μία μετάβαση σε μια νέα κατάσταση σύμφωνα με την οποία η εξουσία είναι προσανατολισμένη στην παραγωγή δυνάμεων, καθώς και στην αύξηση αυτών των δυνάμεων και τον έλεγχό τους (Foucault, 2011). Τελικά, θα υποστηρίζαμε ότι σκοπό της προσέγγισης και ανάλυσης της εξουσίας στη φουκωϊκή σκέψη αποτελεί η προσέγγιση και ανάλυση των μηχανισμών της και όχι τόσο να γίνει φανερό το γεγονός, ότι η εξουσία είναι πάντοτε ανώνυμη και πάντοτε επικρατεί. Σημασία, δηλαδή, έχει ο εντοπισμός των θέσεων και των τρόπων δράσης του καθενός, καθώς και των δυνατοτήτων αντίστασης και αντεπίθεσης όλων όσων εμπλέκονται στο παιχνίδι της (Φουκό, 2008). Συνεπώς, η εξουσία δε μπορεί να οριστεί, επειδή πολύ απλά δεν υπάρχει. Εκείνο το οποίο υπάρχει και για το οποίο κάνει λόγο ο Foucault, είναι η «προοπτική των δυνατοτήτων κατανοησιμότητας που προσφέρει η ανάλυση των μηχανισμών της εξουσίας» (Foucault, 2013, σελ. 39).

3. Η σύνδεση και διαπλοκή των εννοιών εξουσίας και πειθαρχίας στη θεωρία του M. Foucault

Απόλυτα συνδεδεμένη με την έννοια της εξουσίας είναι και η έννοια της πειθαρχίας στο θεωρητικό σχήμα του M. Foucault. Η σημασία του όρου πειθαρχία «ξεδιπλώνεται» σε μεγάλο βαθμό, επίσης, στο έργο του *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής* (Φουκό, 1976). Το χρονικό διάστημα στο οποίο εστιάζει ο Foucault τη μελέτη του

βρίσκεται μεταξύ 17ου και 18ου αιώνα. Η συγκεκριμένη χρονική επιλογή δεν είναι τυχαία. Αντίθετα, αποτελεί την περίοδο κατά την οποία κάτι ξεχωριστό συνέβη, κατά την άποψή του, στη σύλληψη της πειθαρχίας. Ο Foucault θεωρεί ότι τότε αναπτύσσονται με ταχύ ρυθμό διάφορες πειθαρχίες με συνέπεια την αύξηση των τεχνικών καθυπόταξης των σωμάτων, αλλά και τον έλεγχο των πληθυσμών. Με βάση αυτό το γεγονός ο Foucault υποστηρίζει ότι πρόκειται για την έναρξη της εποχής της βιοεξουσίας, δηλαδή μιας μορφής εξουσίας που «έσχατος» τόπος άσκησής της είναι το ανθρώπινο σώμα (Δοξιάδης, 1994· Foucault, 2011).

Κατά την κλασική εποχή, το σώμα αποτελούσε αντικείμενο και στόχο της εξουσίας (Φουκώ, 1976). Η κλασική εποχή, όμως, δεν αποτελεί αφηγηρία αντικειμενοποίησης του σώματος από την κοινωνία, καθώς «σε κάθε κοινωνία το σώμα περιζώνεται από εξουσίες πολύ σφιχτές που του επιβάλλουν καταναγκασμούς, απαγορεύσεις και υποχρεώσεις» (Φουκώ, 1976, σελ. 183). Ωστόσο, τότε εμφανίζονται κάποια νέα βασικά στοιχεία στις τεχνικές που στοχεύουν το σώμα. Πρώτον, αλλάζει η «κλίμακα ελέγχου» σε σχέση με το ανθρώπινο σώμα (Φουκώ, 1976, σελ. 183). Δηλαδή, από τον χειρισμό ενός σώματος - μάζας περνάμε στη λεπτομερή κατεργασία του. Συγκεκριμένα, στην κατεργασία των κινήσεων του και των χειρονομιών του. Κοντολογίς, στην άσκηση μίας απειροελάχιστης εξουσίας πάνω σε ένα «ενεργό σώμα» (Φουκώ, 1976, σελ. 183). Δεύτερον, το «αντικείμενο του ελέγχου» του σώματος μετακινείται από τα σημεία της συμπεριφοράς, στην αποτελεσματικότητα των κινήσεων, δημιουργώντας μια «οικονομία» του σώματος (Φουκώ, 1976, σελ. 183). Τρίτον, μεταβάλλεται ο τρόπος ελέγχου των σωμάτων, ο οποίος, από εδώ και πέρα, εμπεριέχει ένα συνεχόμενο και σταθερό καταναγκασμό, που προσδίδει περισσότερη βαρύτητα στις διαδικασίες της δραστηριότητας παρά στο αποτέλεσμά της (Φουκώ, 1976). Σύμφωνα με τον Foucault, οι νέες αυτές μέθοδοι οι οποίες «επιτρέπουν το σχολαστικό έλεγχο των δραστηριοτήτων του σώματος, εξασφαλίζουν τη σταθερή καθυπόταξη των δυνάμεών του και επιβάλλουν σε αυτές μια σχέση υπακοής και χρησιμότητας», μπορούν να ονομαστούν πειθαρχίες (Φουκώ, 1976, σελ. 183). Η πειθαρχία στη φουκωϊκή σκέψη δεν αποτελεί δουλεία, υπηρετικότητα ή ακόμη και θρησκευτικό ασκητισμό, που σκοπό έχουν μόνο την υποταγή. Επίσης, δε συσχετίζεται με τον φόβο και τον τρόμο. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Foucault, ο τρόμος δεν αποτελεί

«το αποκορύφωμα της πειθαρχίας αλλά την αποτυχία της», μια και αυτή έχει τη δυνατότητα να «θριαμβεύει» με άλλους τρόπους και «δίχως κίνδυνο» (Φουκώ, 1987, σελ. 46-47). Έτσι, σύμφωνα με την οπτική του, η πειθαρχία αποτελεί «μια τέχνη του ανθρώπινου σώματος» που δε στοχεύει μόνο στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του και στην υποταγή του, αλλά στο να καταστήσει το ανθρώπινο σώμα, μέσω ενός μηχανισμού υπάκουο και χρήσιμο ή και το αντίστροφο (Φουκώ, 1976, σελ. 184). Πρόκειται, δηλαδή, για μια «πολιτική καταναγκασμών», που έγκειται στον σχολαστικό έλεγχο του ανθρώπινου σώματος και της συμπεριφοράς του ατόμου, μέσα από την εισαγωγή του σε ένα μηχανισμό εξουσίας (Φουκώ, 1976, σελ. 184). Κατά συνέπεια, η πειθαρχία αποτελεί έναν τύπο εξουσίας ή σωστότερα μία κοινωνική «τεχνολογία» η οποία δεν ταυτίζεται με κάποιο θεσμό ή με κάποιο μηχανισμό, εφόσον διασχίζει όλων των ειδών τους μηχανισμούς ή τους θεσμούς με τέτοιο τρόπο ώστε να τους ανασυνδέει, να τους προεκτείνει, να τους συναρμολογεί και να τους ενεργοποιεί (Deleuze, 2005, σελ. 55). Η πειθαρχία είναι, δηλαδή, ένας πιθανός τρόπος ενέργειας της εξουσίας ή μία μηχανική της η οποία αποτελεί ταυτοχρόνως και μία «πολιτική ανατομία» των σωμάτων (Φουκώ, 1987, σελ. 130, 184). Ο Foucault υποστηρίζει, ακόμη, ότι η πειθαρχία παράγει προϊόντα, τα οποία δεν είναι παρά τα «πειθήνια σώματα» των ατόμων (Φουκώ, 1976, σελ. 184). Επίσης, της προσδίδει και ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό. Το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό αφορά στην ικανότητά της να «διασπά τη δύναμη του σώματος» σε δύο μέρη: σε ένα μέρος παραγωγικό και σε ένα κατασταλτικό. Έτσι, το παραγωγικό μέρος εξυπηρετεί τις επιθυμίες του κυρίαρχου πόλου στον οποίο πειθαρχήσε το ανθρώπινο σώμα, ενώ το κατασταλτικό μέρος στοχεύει στο να διοχετεύσει τη δύναμη του σώματος σε μια αυστηρή υποταγή του (Φουκώ, 1976). Ακόμη, σύμφωνα με τον Foucault, η σημασία της λεπτομέρειας στην πειθαρχήση του ατόμου είναι εξαιρετικά σημαντική. Έτσι μικρά και φαινομενικά ασήμαντα πράγματα καταφέρνουν να περιζώσουν το ανθρώπινο σώμα μέσω των τεχνικών της πειθαρχίας. Οι τεχνικές αυτές βασίζονται στη λεπτομέρεια και έκαναν την εμφάνισή τους διαχρονικά, από το σχολείο έως τον στρατό και τη θρησκευτική ζωή (Φουκώ, 1976). Υπό αυτήν την έννοια, «η πειθαρχία αποτελεί μια πολιτική ανατομία της λεπτομέρειας» (Φουκώ, 1976, σελ. 186).

Όμως, με ποιον τρόπο προσεγγίζεται η σχέση πειθαρχίας-εξουσίας

ή σωστότερα πειθαρχίας-σχέσεων εξουσίας στη θεωρία του Μ. Foucault; Θα υποστηρίξουμε ότι προσεγγίζεται μέσω της κατασκευασμένης, εκ μέρους του, έννοιας της πειθαρχικής εξουσίας. Πρόκειται για μία εξουσία η οποία έχει ως μείζονα ρόλο την «εκγύμναση» των ανθρώπινων σωμάτων (Φουκώ, 1976, σελ. 227). Η πειθαρχική εξουσία δεν προσομοιάζει με την παλαιού τύπου εξουσία του φεουδάρχη ή του βασιλιά η οποία είχε στόχο την καθυπόταξη της δύναμης του ατόμου με πομπώδεις τρόπους, αλλά αντίθετα, συγκρινόμενη με εκείνη, διακρίνεται για «τους σεμνούς τρόπους» της και «τις ελάχιστονες μεθόδους» της (Φουκώ, 1976, σελ. 227). Αποκλειστικός ρόλος της είναι η χρήση των δυνάμεων των σωμάτων των ατόμων μέσω της διοχέτευσής τους σε ένα παραγωγικό σύνολο. Τελικά, πρόκειται για «μία εξουσία σώφρονα και καχύποπτη» η οποία λειτουργεί σύμφωνα με μια «υπολογισμένη αλλά μόνιμη οικονομία» (Φουκώ, 1976, σελ. 227). Μια νέα δηλαδή μορφή εξουσίας η οποία ασκείται μέσω της διαχείρισης των σωμάτων, της υπολογιστικής διοίκησης της ζωής, της κοινωνικής υπηρεσίας και, συνεπώς, της κοινωνικής παραγωγής (Foucault, 2011· Φουκώ, 1987).

Ωστόσο, για να επιτύχει η πειθαρχική εξουσία και να έχει θετικά αποτελέσματα είναι απαραίτητο, σύμφωνα με τον Foucault, να διεισδύσει εντός του κοινωνικού συνόλου. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω τριών μηχανισμών οι οποίοι συμβάλλουν στην επιβολή της (Φουκώ, 1976). Οι τρεις αυτοί μηχανισμοί είναι οι εξής: α) «Ο μηχανισμός της ιεραρχικής επιτήρησης», β) «ο μηχανισμός της κανονιστικής κύρωσης» και γ) «ο μηχανισμός της εξέτασης».

Ο πρώτος μηχανισμός, της ιεραρχικής επιτήρησης, αφορά στην άσκηση της πειθαρχίας μέσω της οπτικής παρακολούθησης των επιτηρούμενων. Αυτό που συμβαίνει, δηλαδή, είναι ότι ο εν λόγω μηχανισμός εξαναγκάζει τους παρατηρούμενους να υπακούσουν στην επιβολή της εξουσίας, αλλά και ότι το κύριο μέσο καταναγκασμού αφορά στην απόλυτη και διαυγή ορατότητα, η οποία καθιστά με τη σειρά της απόλυτα ορατούς και τους επιτηρούμενους (Φουκώ, 1976). Υπό αυτές τις συνθήκες, τα άτομα οφείλουν να πειθαρχούν, δηλαδή να εσωτερικεύουν την επιτήρησή τους εντός των ορίων του χώρου, και του χρόνου, αλλά και της λειτουργίας τους (Δοξιάδης, 1994). Αυτή η άρτια εσωτερίκευση της επιτήρησης του ατόμου από τον ίδιο του τον εαυτό, υπό τη μορφή της επιτήρησης κάποιου άλλου, συνδέεται με την αντίληψη περί ομοιότητας και ισότητας μεταξύ των πειθαρχημέ-

νων, που επιβάλλει η πειθαρχία (Δοξιάδης, 1994). Υπό αυτή την οπτική η ιεραρχημένη επιτήρηση, συνεχής και λειτουργική διαμορφώνει ένα σύστημα πειθαρχικής εξουσίας «ολοκληρωμένο», με εσωτερική συνοχή, στόχους και οικονομία στα πεδία που ασκείται (Φουκώ, 1976, σελ. 235). Επιπλέον, η πειθαρχική εξουσία «οργανώνεται ως εξουσία πολλαπλή, αυτενεργή και ανώνυμη», λόγω του γεγονότος ότι βασίζεται σε ένα δίκτυο σχέσεων μεταξύ των επιτηρητών, το οποίο ξεδιπλώνεται από πάνω προς τα κάτω ή και μέχρι ενός σημείου το αντίστροφο, αλλά και πλάγια, με τους επιτηρητές να είναι «αδιάκοπα επιτηρούμενοι» (Φουκώ, 1976, σελ. 235).

Ο μηχανισμός της ιεραρχικής επιτήρησης επιβλήθηκε σε όλο το εύρος των πειθαρχικών ιδρυμάτων, όπως τα άσυλα, οι φυλακές, τα νοσοκομεία ή ακόμη και τα σχολεία και συνδέθηκε με ένα συγκεκριμένο τύπο κτηριακής αρχιτεκτονικής τα οποία στεγάζουν αυτά τα ιδρύματα, και ο οποίος προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στη διευκόλυνση «ενός εσωτερικού, σπονδυλωτού και λεπτομερειακού ελέγχου με σκοπό τη μεταμόρφωση των ατόμων», αλλά ακόμη σκοπεύει και στην αποκόμιση γνώσης για αυτά (Φουκώ, 1976, σελ. 227). Αυτό σημαίνει, σύμφωνα με τη σκέψη του Foucault, ότι τα πειθαρχικά ιδρύματα αποτέλεσαν και αποτελούν την αφετηρία της διαμόρφωσης μιας «μηχανοδομής ελέγχου» (Φουκώ, 1976, σελ. 231). Η πειθαρχική εξουσία, δηλαδή, στην ιεραρχημένη επιτήρηση, ως μια μορφή εξουσίας, διατηρεί τα χαρακτηριστικά της εξουσίας και εξακολουθεί να μην κατέχεται από κανένα, αλλά και να μην είναι μεταβιβάσιμη (Φουκώ, 1976). Επιπρόσθετα, είναι ταυτοχρόνως «απόλυτα αδιάκριτη», αλλά και «διακριτική». «Απόλυτα αδιάκριτη», διότι δεν αφήνει κανένα σημείο χωρίς έλεγχο και «διακριτική», διότι λειτουργεί σχεδόν πάντα αθόρυβα (Φουκώ, 1976, σελ. 235). Επομένως, η επίδραση στο ανθρώπινο σώμα μέσω τεχνικών επιτήρησης οι οποίες βασίζονται στους νόμους της οπτικής και της μηχανικής αποτελεί μία εξουσία η οποία είναι φαινομενικά τόσο λιγότερο «σωματική», όσο περισσότερο είναι επιστημονικά «φυσική» (Φουκώ, 1976, σελ. 236).

Ο δεύτερος μηχανισμός που συμβάλλει στην επιβολή της πειθαρχίας, η κανονιστική κύρωση, αφορά στην τιμωρία η οποία στηρίζεται στη βάση ενός συνόλου κανόνων. Ο Foucault υποστηρίζει ότι λειτουργεί ένας μικρός ποινικός μηχανισμός στο κέντρο κάθε πειθαρχικού μηχανισμού ο οποίος περιλαμβάνει ένα σύνολο από δικαιοδοσίες, νόμους και κυρώσεις (Φουκώ, 1976). Υπάρχει, δηλαδή, εντός των πει-

θαρχειών μηχανισμών ένα «μικροσύστημα ποινών» που αφορούν στον χρόνο (απουσίες και καθυστερήσεις), στη δραστηριότητα (απροσεξία, έλλειψη ζήλου), στη συμπεριφορά (αγένεια, ανυπακοή), στον λόγο (φλυαρία, αυθάδεια), στο σώμα (χειρονομίες, επιλήψιμη στάση) και στη σεξουαλικότητα (απρέπεια, άσεμνη στάση) (Φουκώ, 1976, σελ. 237). Αυτό το «μικροσύστημα ποινών» στοχεύει στο να ποινικοποιήσει ακόμη και τα πιο δυσδιάκριτα σημεία της διαγωγής των υποκειμένων της πειθαρχίας (Φουκώ, 1976, σελ. 237). Έτσι, οι πειθαρχικοί μηχανισμοί χρησιμοποιούν την τιμωρία στοχεύοντας όχι στην εκδίκηση, αλλά στη διόρθωση των αποκλινουσών συμπεριφορών και στην επανένταξη των ατόμων στο κοινωνικό σύνολο (Τρουλινού, 1991). Με βάση τα παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι οι πειθαρχικοί μηχανισμοί προσδίδουν μεγάλη βαρύτητα στη γνώση των ατόμων, και ιδιαίτερα σε εκείνη, τη γνώση που θα βοηθήσει στην αξιολόγησή τους (Φουκώ, 1976). Ωστόσο η «αξιολόγηση» στους πειθαρχικούς μηχανισμούς λειτουργεί σε εντελώς διαφορετικό πλαίσιο από ότι στον δικαστικό μηχανισμό. Ειδικότερα, δεν τοποθετεί τις πράξεις των υποκειμένων σε μια ιεραρχική κλίμακα, αλλά χρησιμοποιεί τον δυαδικό διαχωρισμό του επιτρεπτού και του απαγορευμένου (Φουκώ, 1976). Έτσι, τα πειθαρχικά συστήματα δημιουργήσαν το «ποινικό σύστημα του κανόνα», όπου οι αρχές και η λειτουργία του διαφέρουν από το σύστημα του νόμου (Φουκώ, 1976, σελ. 243). Αυτό σημαίνει ότι ο κανόνας αποτελεί μια αρχή η οποία επιτρέπει την αναβάθμιση της πειθαρχίας και την ανάπτυξή της από απλό σύνολο περιορισμών σε σύστημα ή σωστότερα μηχανισμό (Ewald, 1990). Υπό αυτή την οπτική, φαίνεται ότι το ανθρώπινο σώμα μέσω των πειθαρχικών συστημάτων και των τεχνικών και πρακτικών που αυτά χρησιμοποιούν, μετατρέπεται σε ένα «Λογοθετικό πεδίο» στο οποίο εν δυνάμει «συγκρούονται αντιτιθέμενοι λόγοι περί ταυτότητας, κανονικότητας ή και διαφορετικότητας» (Παπαρούση, 2012, σελ. 31). Επιπρόσθετα, φαίνεται ότι η λειτουργία των πειθαρχικών μέσων συμπληρώνει το κενό που αφήνουν τα μεγάλα ποινικά συστήματα, έχοντας έναν χαρακτήρα «ποινικού υποσυστήματος» το οποίο τυποποιεί, αλλά και κανονικοποιεί (Φουκώ, 1976, σελ. 236, 244).

Ο τρίτος μηχανισμός πειθαρχήσεως των ατόμων, η εξέταση, αφορά σύμφωνα με τον Foucault, στον συνδυασμό των δύο προηγούμενων μηχανισμών πειθαρχήσεως των υποκειμένων. Δηλαδή «στην ιεραρχία που επιτηρεί» και στην κύρωση που «κανονικοποιεί» (Φουκώ, 1976,

σελ. 244). Η διαδικασία της εξέτασης είναι που κάνει εμφανή εκείνα τα υποκείμενα τα οποία έχουν υποταχθεί στην εξουσία (Φουκώ, 1976). Ο μηχανισμός πειθάρχησης της εξέτασης κάνει την εμφάνισή του κατά το μεσοδιάστημα του 17ου και 18ου αιώνα, κομίζοντας παραδείγματα κυρίως από την ιατρική, τον στρατό και την εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, το σχολείο «μετατρέπεται σε όργανο αδιάλειπτης εξέτασης που συμπληρώνει τη διαδικασία της εκπαίδευσης σε όλη την έκτασή της» (Φουκώ, 1976, σελ. 246). Η εξέταση δε χρησιμοποιείται πλέον μόνο για τον προσδιορισμό του βαθμού κατάκτησης της γνώσης, αλλά και για την απόκτηση από τον δάσκαλο μιας γνώσης σχετικής με τους μαθητές (Φουκώ, 1976). Η παραπάνω ιδιότητα της εξέτασης αναδεικνύει τη στενή σχέση μεταξύ εξουσίας και γνώσης (Φουκώ, 1976). Επιπλέον, η εξέταση εξυπηρετεί και μια άλλη αναγκαιότητα της πειθαρχικής εξουσίας, δηλαδή τη θέαση του υποκειμένου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Foucault, «το να οράται κανείς αδιάκοπα (...) , είναι κάτι που διατηρεί το πειθαρχικό άτομο στην κατάσταση της υποταγής» (Φουκώ, 1976, σελ. 248). Οι πληροφορίες που αποκομίζονται από την ατέρμονη παρακολούθηση των ατόμων, οδηγούν στην καταγραφή της ατομικότητάς τους μέσα σε ένα δίκτυο εγγράφων, δηλαδή μία «εξουσία εγγράφων» η οποία αποτελεί ένα σημαντικό και ουσιαστικό στοιχείο των πειθαρχικών μηχανισμών (Φουκώ, 1976, σελ. 250). Έτσι τα στοιχεία των εγγράφων οργανώνονται, ταξινομούνται και συγκρίνονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτελέσουν γνώσεις οι οποίες θα επιτρέψουν τη διαχείριση των πειθαρχικών υποκειμένων, καθώς και την ανάδειξή τους σε μεμονωμένες «περιπτώσεις» (Φουκώ, 1976, σελ. 251-252). Η πειθαρχία ακόμη, αποτελεί μία «τεχνολογία της εξουσίας», μια τεχνολογία, δηλαδή, παραγωγής του ατόμου, καθώς και της γνώσης που το συνοδεύει. Τέλος, έχει την ιδιότητα της παραγωγής, λόγω της απόλυτης σχέσης της με την εξουσία (Φουκώ, 1976). Αυτό σημαίνει ότι η παραγωγή γνώσης και γενικότερα η λειτουργία ενός «συστήματος γνώσης» αποτελεί συνεπακόλουθο της λειτουργίας των τεχνικών παρακολούθησης και καταγραφής (Φουκώ, 1991, σελ. 111).

Συνοψίζοντας θα υποστηρίξουμε ότι η πειθαρχική εξουσία με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της είναι εκείνος ο τύπος εξουσίας που αμφισβήτησε την εξουσία του Υπέρτατου Άρχοντα και χάραξε ένα νέο δρόμο για την καθυπόταξη των ατόμων. Από την ασυνεχή άσκηση της Ανώτατης εξουσίας και τη μεγαλοπρεπή τιμωρία των

εγκληματιών, η κοινωνία πέρασε στη σταθερή άσκηση της πειθαρχικής εξουσίας μέσω της επιτήρησης, όπου απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία της είναι η ύπαρξη ενός «σφιχτοδεμένου πλέγματος καταναγκασμών» και όχι απλώς η ύπαρξη ενός άρχοντα (Φουκό, 1991, σελ. 113). Μπορεί στις ημέρες μας να μην υπάρχει ο άρχοντας, αλλά υπάρχει ζωντανή η παράδοσή του, δηλαδή η «Υπέρτατη Εξουσία» που εκφράζεται μέσα από το δικαιοσύνη σύστημα. Οι πειθαρχίες, όμως, δεν εκφράζονται μέσω των νόμων, αλλά μέσα από κώδικες νορμών, νοουμένων ως προσταγών ή κανόνων οι οποίοι καθορίζουν την ανθρώπινη δράση (Τρουλινού, 1991· Φουκό, 1991). Ωστόσο, τα παραπάνω δε σημαίνουν ότι Υπέρτατη Εξουσία και πειθαρχία δρουν ξεχωριστά και σε βάρος αλλήλων, αλλά ότι είναι δύο μηχανισμοί οι οποίοι αποτελούν «αναπόσπαστα συστατικά στοιχεία του γενικού μηχανισμού της εξουσίας της κοινωνίας μας» (Φουκό, 1991, σελ. 117).

4. Κριτικές επισημάνσεις

Οι έννοιες της εξουσίας και της πειθαρχίας, όπως αυτές προσεγγίζονται, ορίζονται και αναλύονται εντός του θεωρητικού σχήματος του M. Foucault, έχουν αποτελέσει αντικείμενο κριτικής από πολλούς ερευνητές. Δεν είναι βέβαια δυνατόν εντός του πλαισίου αυτής της εργασίας να αναφερθούμε στο σύνολο των κριτικών που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί για τις εν λόγω έννοιες, καθώς κάτι τέτοιο θα ξεπερνούσε τα όριά της. Ωστόσο, θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε μερικές ενδιαφέρουσες περιπτώσεις κριτικής σχετικά με τις έννοιες της εξουσίας και της πειθαρχίας. Μια επιπλέον επισημάνση που θεωρούμε απαραίτητη, είναι ότι οι κριτικές αναφορές που αφορούν στην έννοια της εξουσίας σε πολλές των περιπτώσεων βαδίζουν εκ παραλλήλου και διαπλέκονται με την έννοια της πειθαρχίας, διότι, αν απομονωθούν, είναι πιθανό να εξασθενήσει το νόημα της κριτικής τους, λόγω της στενής σχέσης και διαπλοκής των δύο εννοιών στο θεωρητικό σχήμα του M. Foucault.

Σε σχέση με την έννοια της εξουσίας ο Lacombe ασκεί κριτική στον Foucault για την ελλιπή τεκμηρίωση της θέσης ότι οι σχέσεις εξουσίας συνυπάρχουν με μορφές αντίστασης των υποκειμένων. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ο Foucault δεν ανιχνεύει στο έργο του και συνεπώς δεν ανακαλύπτει εκείνους τους μηχανισμούς οι

οποίοι επιτρέπουν στο υποκείμενο ενός πληθυσμού «να διεκδικήσει για τον εαυτό του το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση» και συνεπώς στην αντίσταση η οποία αποτελεί προϋπόθεση των σχέσεων εξουσίας (Lacombe, 1996). Ακόμη, συντάσσεται με την άποψη ότι το έργο του Foucault δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως μία συνεκτική θεωρία η οποία μπορεί να εφαρμόζεται σε ένα συγκεκριμένο τύπο έρευνας, αλλά ως μια «εργαλειοθήκη» εννοιών από την οποία μπορεί να χρησιμοποιεί ένας ερευνητής ό,τι ταιριάζει κατά περίπτωση (Lacombe, 1996).

Κριτικά απέναντι στην έννοια της εξουσίας στέκεται και ο Harris (2011) ο οποίος κάνει λόγο για ασάφεια των σχέσεων μεταξύ κράτους και εξουσίας σχετικά με την προσέγγιση και τον ορισμό της έννοιας στο έργο του Foucault. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η επιλογή του Foucault να μην αποδώσει στο κράτος κάποια προνομιακή σχέση με την εξουσία, προσφέρεται για κριτική, διότι, από τη μία πλευρά, μπορεί να θεωρηθεί ως ανεπάρκεια και, από την άλλη πλευρά, μπορεί να αποτελεί μία ευκαιρία εξερεύνησης εκείνων των εργασιών και πρακτικών της εξουσίας που προχωρούν πιο πέρα από τη νομική της μορφή, εφόσον πολλές σχέσεις εξουσίας οι οποίες δεν εμπεριέχονται στον κρατικό μηχανισμό, αντικατοπτρίζονται σε αυτόν (Harris, 2011).

Τα όρια της εξουσίας που θέτει στο έργο του ο Foucault αποτελούν αντικείμενο κριτικής από τους Μπέτζελο και Σωτήρη (2004). Συγκεκριμένα, αναφέρουν πως, ενώ ο Foucault προωθεί μια σύλληψη της εξουσίας, η οποία δε θέτει όρια στην κατοχή της, εφόσον υποστηρίζει ότι η εξουσία δεν κατέχεται ούτε μεταβιβάζεται, παρά ταύτα ο ίδιος προχωρά σε μια οριοθέτηση, η οποία θέτει περιορισμούς στο εύρος του θεωρητικού του σχήματος. Η οριοθέτηση αυτή εντοπίζεται στην αντίληψή του σχετικά με το σώμα το οποίο αποτελεί στη φουκωϊκή σκέψη και προσέγγιση της έννοιας της εξουσίας το «ύστατο σημείο ανάλυσης της κοινωνικής πραγματικότητας». Αυτό σημαίνει ότι η θέαση της κοινωνικής πραγματικότητας από τον Foucault πραγματοποιείται όχι «με όρους κοινωνικών σχέσεων», αλλά «με όρους κοινωνικών πρακτικών». Έτσι, υποστηρίζουν ότι το γεγονός αυτό τον εμποδίζει να προβεί σε μία σχεσιακή ανάλυση τόσο σε σχέση με τις μορφές της εξουσίας όσο και σε σχέση με ολόκληρη την κοινωνική πραγματικότητα (Μπέτζελος και Σωτήρης, 2004).

Οι Allen και Goddard (2014) εστιάζουν την κριτική τους σε μια, κατά την άποψή τους, επικράτηση παρερμηνείας της σημασίας του όρου *εξουσία* στο έργο του Foucault, η οποία έχει αποδυναμώσει την πολιτική ισχύ της φουκωϊκής έρευνας, οδηγώντας την σε μια «ηθική πολιτικής αταραξίας». Το επίκεντρο της παρερμηνείας είναι ότι επικράτησε η υποβάθμιση της έννοιας της εξουσίας με όρους πολέμου (*power-as-war*) και η ανάδειξη και χρήση της με όρους διακυβέρνησης (*government*) των υποκειμένων. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους ίδιους, ο Foucault στην ενασχόλησή του με την ανάλυση του όρου της εξουσίας χρησιμοποίησε, αρχικά, τη σημασία της εξουσίας υπό την οπτική του πολέμου (*power-as-war*), και, εν συνεχεία, χρησιμοποίησε την έννοια υπό την οπτική της διακυβέρνησης (*power-as-government*). Μάλιστα, οι Allen και Goddard (2014) σημειώνουν ότι το 1975, μέσω της δημοσίευσης του έργου του *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, ο Γάλλος φιλόσοφος πραγματοποίησε μια εννοιολογική μετάβαση από την κατασταλτική στην παραγωγική εξουσία, ενώ ένα χρόνο αργότερα, το 1976, με τη δημοσίευση του πρώτου τόμου του έργου του *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, η κατασταλτική υπόθεση και θέαση της έννοιας της εξουσίας ακολουθεί φθίνουσα πορεία. Την αυτή, ωστόσο, φθίνουσα πορεία στο έργο του ακολούθησε και η προσέγγιση της έννοιας της εξουσίας υπό την οπτική του πολέμου η οποία, ενδεχομένως, δεν αποτέλεσε ποτέ μια «σταθερή» προσέγγιση της εν λόγω έννοιας εκ μέρους του. Ωστόσο, οι Allen και Goddard (2014) διατυπώνουν την άποψη, ότι πράγματι στις διαλέξεις του στο Collège de France μετά το 1976 ο Foucault έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στην ερμηνεία της εξουσίας με όρους διακυβέρνησης των υποκειμένων. Επισημαίνουν, όμως, ως λανθασμένη τη θεωρηση ότι: «πέρασε από την εξουσία ως πειθαρχία στην εξουσία με όρους διακυβέρνησης, χωρίς να επιχειρήσει την προσέγγισή της εντός ενός αναλυτικού πλαισίου με όρους πολέμου» (Allen και Goddard, 2014). Τέλος, οι Allen και Goddard (2014), καταλήγουν στο συμπέρασμα, ότι μία εκ νέου αναδιάταξη της ερμηνείας της εξουσίας με όρους διακυβέρνησης προς μια ερμηνεία της εξουσίας με όρους πολέμου θα ενίσχυε την πολιτική σημασία της φουκωϊκής ανάλυσης της συγκεκριμένης έννοιας, στη σημερινή εποχή.

Με κριτική διάθεση προσεγγίζει την ανάλυση της έννοιας της πειθαρχίας στο έργο του Foucault ο Hunt (1992), ο οποίος υποστηρίζει ότι ενυπάρχει στη φουκωϊκή σκέψη μια διάθεση «απέλασης του δικαίου»

(“expulsion of law”) στην ανάλυση της σχέσης μεταξύ «νόμου και πειθαρχίας». Έτσι, θεωρεί ότι, ενώ το δίκαιο αποτελεί την κύρια μορφή εξουσίας στην προ-νεωτερική εποχή, βασικό χαρακτηριστικό της νεωτερικότητας είναι η εμφάνιση ενός κατ’ ευφημισμόν δικαίου πλαισιωμένου από το δόγμα της κυριαρχίας, το οποίο αντικαθίσταται από την πειθαρχία και τη διακυβέρνηση (government) των υποκειμένων. Κοντολογίς, ισχυρίζεται ότι ο Foucault παραγκωνίζει τη σημασία του δικαίου στη νεωτερικότητα. Συνεπώς, για να γίνει κατανοητός ο ρόλος του δικαίου, πρέπει να δοθεί έμφαση στη θέση ότι δίκαιο και πειθαρχία είναι συμπληρωματικοί όροι μεταξύ τους και ότι συνδυάζονται μέσα από την αδιάλειπτη παρουσία του κανόνα στη νεωτερική κοινωνία (Hunt, 1992).

Επίσης, σχετικά με την έννοια της πειθαρχίας ο Fox (1998) θεωρεί ότι η προσέγγιση, η ανάλυση και η χρήση της στο έργο του Foucault θέτει ζητήματα κατά πολύ ευρύτερα από αυτά που πραγματικά εμπίπτουν στο συγκεκριμένο έργο. Υπό αυτή την οπτική, δημιουργούνται προβλήματα ως προς τη χρηστική λειτουργία της έννοιας. Ακόμη, θεωρεί ότι τα διανοητικά «εργαλεία» που κατασκεύασε ο Foucault, συνεπώς και η έννοια της πειθαρχίας, είναι λειτουργικά μόνον εντός των ορίων του έργου του. Ο Fox καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, μετά από μία αναλυτική προσέγγιση και μελέτη της έννοιας της πειθαρχίας, φαίνεται ότι η συμβολή του Foucault σε αυτήν είναι πολύ περιορισμένη (Fox, 1998).

Τέλος, σύμφωνα με τον Digeser (1992), οι αναλύσεις του Foucault σχετικά με την έννοια της πειθαρχικής εξουσίας, αφενός της προσδίδουν προσαυξημένη εμβέλεια, αφετέρου εγείρουν δύο σοβαρά ερωτήματα: α) Με ποιον τρόπο κατάφερε ο Foucault να απαλλάξει τον εαυτό του από το ασφυκτικό πλαίσιο της πειθαρχικής εξουσίας, ώστε να κρίνει της επιπτώσεις της, και β) μήπως τα συμπεράσματα του Foucault για την πειθαρχική εξουσία δεν είναι παρά αποτελέσματα της ίδιας της δράσης της επάνω του; Ακόμη, ο Digeser (1992) θεωρεί ότι στο έργο του Foucault η σχέση πειθαρχικής εξουσίας και πολιτικής με την παραδοσιακή έννοια κατέχει περιορισμένη έκταση.

5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Το έργο του Foucault έχει κατά καιρούς δεχθεί διάφορες ερμηνείες και κριτικές (Smart, 2003α). Το γεγονός αυτό, ενδεχομένως, οφείλε-

ται στην άρνηση, εκ μέρους του ιδίου, της ένταξης της σκέψης του εντός ενός πλαισίου συγκεκριμένων θεωρητικών ρευμάτων, περιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο την ευρύτητά της (Φουκό, 1987). Ωστόσο, δεν παρέλειπε να προβαίνει σε επανερμηνείες των θεωρητικών του θέσεων του, αλλά και σε αυτοκριτική, όταν το έκρινε αναγκαίο (Smart, 2003α). Η ευρύτητα και ο πλούτος των εργασιών του, αλλά και το γεγονός ότι εμμένει δυναμικά σε μία δευτερογενή και εξελικτική διαμόρφωση των εννοιολογικών κατασκευών του, δε σημαίνει βέβαια ότι το έργο του δε διακρίνεται από συνεκτικότητα και συνέχεια. Αντιθέτως, η προσφορά και η αξιοποίηση του θεωρητικού σχήματος του Foucault γίνεται εμφανής μέσω της χρήσης του, εντός ενός ευρέος επιστημονικού φάσματος το οποίο εκτείνεται μέχρι το επιστημονικό πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων, αλλά και μέχρι το επιστημονικό πεδίο της βιοηθικής (Brookfield, 2001· Frank & Jones, 2003).

Εντός του πλαισίου της επιστημολογικής διασαφήνισης που επιχειρήσαμε, των εννοιών της εξουσίας και της πειθαρχίας, στο θεωρητικό σχήμα του Foucault, θα ήταν δυνατόν να υποστηρίξουμε ότι ο Γάλλος φιλόσοφος δεν επαναπροσδιορίζει απλώς τις εν λόγω έννοιες, αλλά προτείνει νέες συντεταγμένες ως προς την προσέγγιση και ανάλυσή τους, εισάγοντας μία νέα οπτική. Έτσι, στην φουκωϊκή ανάλυση η έννοια της εξουσίας είναι διάχυτη, ποτέ σφαιρική και ασκείται υπό τη μορφή πλέγματος. Δεν αποτελεί κατηγορήμα, αλλά σχέσεις. Επίσης, δεν είναι κάτι που κατέχεται από κάποιον και μπορεί να μεταβιβαστεί σε κάποιον άλλον (Foucault, 2011). Διέπεται από δυναμική και υπάρχει μόνο μέσα από την ενέργειά της (Φουκό, 1991· Φουκό, 2008). Τέλος, οι σχέσεις εξουσίας εκφράζονται ως «δράση επί δράσεων» και υπάρχουν, υπό την απαραίτητη προϋπόθεση της ύπαρξης αντίστασης και ελευθερίας, εκ μέρους των υποκειμένων που συμμετέχουν στο παιχνίδι της εξουσίας (Foucault, 2013, σελ. 44· Φουκό, 1991, σελ. 93· Φουκό, 2008, σελ. 372). Συνεπώς, η εξουσία δημιουργεί υποκειμενικότητες, μετατρέποντας τα άτομα σε εργαλεία που εντείνουν την αποτελεσματικότητα και την παραγωγικότητά της (Lilja & Vinthagen, 2014).

Ο Foucault, όμως, προσέδωσε μέσω του έργου του και μια νέα διάσταση στην προσέγγιση και ανάλυση της έννοιας της πειθαρχίας, αφήνοντας κατά μέρος την ερμηνεία της με όρους απλής υπακοής και συμμόρφωσης των υποκειμένων σε ρητούς ή άρρητους κανόνες.

Κατανοεί και νοηματοδοτεί την έννοια της πειθαρχίας ως ένα τύπο εξουσίας. Αυτό σημαίνει ότι η πειθαρχία εμφανίζει τις ιδιότητες της εξουσίας και ότι έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί ένα πλήθος μηχανισμών, προκειμένου να επιβληθεί (Deleuze, 2005). Κοντολογίς, αυτό που αποκαλούμε πειθαρχία στο θεωρητικό σχήμα του Foucault δεν είναι τίποτε άλλο από την ενέργεια ενός συστήματος τεχνικών, το οποίο έχει ως στόχο την «παραγωγή ρυθμισμένων συμπεριφορών και αυτοελεγχόμενων υποκειμένων, ένας τρόπος, δηλαδή, καθυπόταξης σε σχέσεις εξουσίας, που τείνουν με τη δράση της πειθαρχίας να μετατραπούν σε σχέσεις κυριαρχίας» (Σολομών, 1994, σελ. 118).

Συμπερασματικά, ο Foucault ως ένας «διανοούμενος νέου τύπου», ως ένας στοχαστής και «ξιφομάχος του πνεύματος που χειριζόταν την πένα σα σπαθί» (Βεν, 2011, σελ. 14), φαίνεται ότι τέμνει νέες οδούς, επινοεί νέες μορφές προσέγγισης και ανοίγει νέα πεδία ως προς τον θεωρητικό προσδιορισμό και την ανάλυση των εννοιών της εξουσίας και της πειθαρχίας, καταδεικνύοντας τη δύναμη και τη γονιμότητα του έργου του (Μασερέ, 2005). Μέσα από το έργο του, κατάφερε να κάνει εμφανή «την ασταθή πραγματικότητα των εξουσιών» και ακόμη κατάφερε να κάνει εμφανείς τις εγκαταστάσεις της ηθικής μηχανικής και, παράλληλα, «να αποδείξει ότι αυτές τέθηκαν σε εφαρμογή για την παραγωγή ενός διανοητικά κυρίαρχου και κανονιστικά αυτο-πειθαρχημένου υποκειμένου» (Μασερέ, 2005, σελ. 254· Lianos, 2003).

Abstract

This work focuses on the approach to and analysis of the concepts of power and discipline, and on tracing their relationship and interconnection within the context of Michel Foucault's theoretical scheme. Our objective being the epistemological clarification of the two concepts, we considered it essential to point out their chief determinants as well as their developmental evolution through the course of his work. Also, bearing in mind the wealth of discussion the concepts in question provoked in the field of the social sciences, due to their multiple and varied interpretations, as well as the criticism they received, we attempted to refer to some interesting and relevant critical approaches and observations. Finally, in the work's concluding remarks, through M. Foucault's approach, his new point of view, concerning the theoretical definition and analysis of the concepts of power and discipline, the power, originality, breadth and fecundity of his theoretical thought and work is revealed.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allen, A. & Goddard, R. (2014). The domestication of Foucault: Government, critique, war. *History of the Human Sciences*, 27 (5), 26-53. doi: 10.1177/0952695114538990
- Ασημάκη, Α., Κουστουράκης, Γ., & Καμαριανός, Ι. (2011). Οι έννοιες της νεωτερικότητας και της μετανεωτερικότητας και η σχέση τους με τη γνώση: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 15 (60), 99-120.
- Βεν, Π. (2011). *Φουκώ: Η σκέψη του, η προσωπικότητά του* (Γ. Καράμπελας, Μτφρ.). Αθήνα: Εστία.
- Brookfield, St. (2001). Unmasking power: Foucault and adult learning. *CJSAE/RCEEA*, 15 (1), 1-23. Ανακτήθηκε 24 Φεβρουαρίου 2015, από <http://journals.msvu.ca/index.php/cjsae/article/viewFile/1905/1666>
- Craib, I. (1998). *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία: Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας* (Μ. Τζιαντζή – Π. Λέκκας, Μτφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Danaher, G., Schirato, T., & Webb J. (2000). *Understanding Foucault*. London: Sage.
- Deacon, R. (2002). Truth, power and pedagogy: Michel Foucault on the rise of the disciplines. *Educational Philosophy and Theory*, 34 (4), 435-458. doi: 10.1080/0013 18502200001 1844

- Deleuze, G. (2005). *Φουκώ* (Τ. Μπέτζελος, Μτφρ.). Αθήνα: Πλέθρον.
- Digester, P. (1992). The fourth face of power. *The Journal of Politics*, 54 (4), 977-1007. Ανακτήθηκε 25 Φεβρουαρίου 2015, από <http://www.jstor.org/stable/pdf/2132105.pdf?acceptTC=true>
- Δοξιάδης, Κ. (1994). Η ιδεολογία ως πειθαρχία. Στο Ι. Σολομών & Γ. Κουζέλης (Επιμ.), *Πειθαρχία και γνώση, τοπικά α΄* (σελ. 241-258). Αθήνα: Ε.Μ.Ε.Α. .
- Ewald, F. (1990). Norms, discipline, and the law. *Representations*, (30), 138-161. Ανακτήθηκε 8 Μαρτίου 2014, από <http://www.jstor.org/stable/2928449>
- Foucault, M. (2011). *Ιστορία της σεξουαλικότητας. 1. Η βούληση για γνώση* (Τ. Μπέτζελος, Μτφρ.). Αθήνα: Πλέθρον.
- Idem (2012). *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα* (Τ. Μπέτζελος, Μτφρ.). Αθήνα: Πλέθρον.
- Idem (2013). *Σκέψεις γύρω από το μαρξισμό, τη φαινομενολογία και την εξουσία* (Θ. Λάγιος, Μτφρ.). Αθήνα: Futura.
- Fox, N. (1998). Foucault, foucauldians and sociology. *The British Journal of Sociology*, 49 (3), 415-433. Ανακτήθηκε 6 Φεβρουαρίου 2015, από <http://www.jstor.org/stable/591391>
- Frank, A. & Jones, T. (2003). Bioethics and the later Foucault. *Journal of Medical Humanities*, 24 (3-4), 179-186. Ανακτήθηκε 2 Μαρτίου 2015, από <http://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1026014718326#page-1>
- Harris, N. (2011). Discipline, Surveillance, Control: A foucaultian perspective on the enforcement of planning regulations. *Planning theory & practice*, 12 (1), 57-76. Ανακτήθηκε 21 Φεβρουαρίου 2015, από <http://www.tandfonline.com/loi/rptp20>
- Hunt, A. (1992). Foucault's expulsion of law: Toward a retrieval. *Law and Social Inquiry*, 17 (1), 1-38. Ανακτήθηκε 8 Μαρτίου 2014, από <http://www.jstor.org/discover/10.2307/828637?uid=39895&uid=3738128&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=3&uid=39894&uid=67&uid=5911304&uid=62&sid=21103791484953>
- Jones, D. & Ball, St. (1994). Ο Michel Foucault και ο Λόγος της Εκπαίδευσης. Στο Ι. Σολομών & Γ. Κουζέλης (Επιμ.), *Πειθαρχία και γνώση, τοπικά α΄* (σελ. 169-178). Αθήνα: Ε.Μ.Ε.Α. .
- Κουζέλης, Γ. (1994). Η «προς συμμόρφωσιν» γνώση. Ο τόπος της πειθαρχίας στις θεωρίες της κοινωνίας. Στο Ι. Σολομών & Γ. Κουζέλης (Επιμ.), *Πειθαρχία και γνώση, τοπικά α΄* (σελ. 259-282). Αθήνα: Ε.Μ.Ε.Α.
- Κουράκης, Ν. (1976). Επίμετρο. Το πρόβλημα της ποινικής καταστολής στο έργο του Μισέλ Φουκώ. Στο Μ. Φουκώ, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής* (σελ. 413-427). Αθήνα: Κέδρος.
- Lacombe, D. (1996). Reforming Foucault: A Critique of the Social Control Thesis. *The British Journal of Sociology*, 47 (2), 332-352.

- Lianos, M. (2003). Social Control after Foucault. *Surveillance & Society*, 1 (3), 412-430. Ανακτήθηκε 23 Απριλίου 2015, από <http://www.surveillance-and-society.org/articles1%283%29/AfterFoucault.pdf>
- Lilja, M & Vinthagen, S. (2014). Sovereign power, disciplinary power and biopower: resisting what power with what resistance?. *Journal of Political Power*, 7 (1), 107-126. doi: 10.1080/2158379X.2014.889403
- Μασερέ, Π. (2005). Ο Φουκώ με τον Ντελέζ. Η αιώνια επιστροφή του αληθούς. Στο G. Deleuze, *Φουκώ* (Τ. Μπέτζελος, Μτφρ.) (σελ. 245-261). Αθήνα: Πλέθρον.
- Mirchandani, R. (2005). Postmodernism and sociology: From the epistemological to the empirical. *Sociological Theory*, 23 (1), 86-115. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2013, από <http://www.jstor.org/stable/4148895>
- Μπέτζελος, Τ. & Σωτήρης, Π. (2004). Σώματα, λόγοι, εξουσίες: Ξαναγυρνώντας στην «περίπτωση Φουκώ». *Θέσεις*, 89. Ανακτήθηκε 28 Μαρτίου 2015, από http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=872&Itemid=29
- O'Farrell, C. (2006). Foucault and post modernism. *The Sydney Papers*, 18 (3-4), 182-194. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2014, από <http://eprints.qut.edu.au/7131/1/7131.pdf>
- Olssen, M. (2006). *Michel Foucault. Materialism and education* (updated edition). London: Paradigm Publishers.
- O'Neill, J. (1986). The Disciplinary Society: From Weber to Foucault. *The British Journal of Sociology*, 37 (1), 42-60. Ανακτήθηκε 19 Απριλίου 2015, από <http://www.jstor.org/stable/591050>
- Παπαρούση, Μ. (2012). *Το σώμα και η διαπραγμάτευση της διαφοράς στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Πετμεζίδου, Μ. (1996). Σύγχρονες θεωρητικές διαμάχες και νέες συνθέσεις. Στο Μ. Πετμεζίδου (Επιμ.), *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία* (τ. 1) (Β. Καπετανγιάννης & Γ. Μπαρουξής, Μτφρ.). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Rajchman, J. (1987). *Michel Foucault: La liberté de savoir*. Paris: PUF.
- Ricken, N. (2006). The Power of Power - Questions to Michel Foucault. *Educational Philosophy and Theory: Incorporating ACCESS*, 38 (4), 541-560. doi: 10.1111/j.1469-5812.2006.00210.x
- Smart, B. (2003α). Michel Foucault: κύρια θέματα και ζητήματα. Στο Μ. Πετμεζίδου (Επιμ.), *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία* (τ. 2) (σελ. 135-166) (Γ. Μπαρουξής, Μτφρ.). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Idem (2003β). Υποκείμενα εξουσίας, αντικείμενα γνώσης. Στο Μ. Πετμεζίδου (Επιμ.), *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία* (τ. 2) (σελ. 167-223) (Γ. Μπαρουξής, Μτφρ.). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Σολομών, Ι. (1994). Εκπαιδευτική δράση και κοινωνική ρύθμιση των υποκει-

- μένων: γνώση, πειθαρχία και το πεδίο του σχολείου. Στο Ι. Σολομών & Γ. Κουζέλης (Επιμ.), *Πειθαρχία και γνώση, τοπικά α'* (σελ. 113-144). Αθήνα: Ε.Μ.Ε.Α.
- Tadros, V. (1998). Between governance and discipline: The law and Michel Foucault. *Oxford Journal of Legal Studies*, 18 (1), 75-103. doi: 10.1093/ojls/18.1.75
- Τρουλινού, Λ. (1991). Εξουσία και δίκαιο στον Φουκό. Στο Μισέλ Φουκό, *Η μικροφυσική της εξουσίας* (σελ. 170-182) (Λ. Τρουλινού, Μτφρ. & Σχόλ.). Αθήνα: Υφιλον/βιβλία.
- White, S. (1988). Poststructuralism and political reflection. *Political Theory*, 16 (2), 186-208. Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2014, από <http://www.jstor.org/stable/191705>
- Wickham, G. (1983). Power and power analysis: beyond Foucault?. *Economy and Society*, 12 (4), 468-498. doi:10.1080/030851483000000003
- Φουκό, Μ. (1987). *Εξουσία, γνώση και ηθική*. Αθήνα: Υφιλον/βιβλία.
- Idem (1991). *Η μικροφυσική της εξουσίας* (Λ. Τρουλινού, Μτφρ. & Σχόλ.). Αθήνα: Υφιλον/βιβλία.
- Φουκώ, Μ. (1976). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής* (Κ. Χατζηδημητρίου & Ι. Ράλλη, Μτφρ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Idem (2008). *Το μάτι της εξουσίας* (Τ. Μπέτζελος, Μτφρ.). Θεσσαλονίκη: Βάνιας/Περάσματα.
- Idem (2011). *Οι μη κανονικοί. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας, 1974-1975* (2η εκδ.) (Σ. Σιαμανδούρας, Μτφρ.). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».